

**ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ԵՎ ՔՈՎԵՅԹԻ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒՅԱՆ ՇՈՐՁ**

Ճապոնիայի և Քովեյթի միջև դիվանագիտական հարաբերությունների սկիզբը դրվեց Քովեյթի անկախության հաստատումից մի քանի ամիս անց՝ 1961 թ. դեկտեմբերի 8-ին¹:

Տոկիոյի համար Քովեյթն առաջին հերթին խոշոր նավթային պաշարներ ունեցող երկիր է², որն ապահովում է Ճապոնիայի նավթային պահանջարկի 13-20%-ը³ և դասվում Ճապոնիա նավթ առաքող երկրների առաջին հնգյակում⁴: Ճապոնիան, որը մեծ կախվածություն ունի նավթի ներկրումներից⁵ և համարվում է աշխարհի երրորդ խոշոր նավթային ներկրողը (ԱՄՆ-ից և Չինաստանից հետո), հետաքրքրված է Քովեյթի հետ քաղաքական և տնտեսական հարաբերությունների ամրապնդման հարցում:

Նշենք, որ Տոկիոն Քովեյթի նավթարդյունահանմանը սկսել է մասնակցել 1957 թ.-ից, երբ «ծագող արևի» երկիրն իր մեծ կապիտալի շնորհիվ ստեղծեց «Արաբիեն օյլ» նավթային կազմակերպությունը⁶: Հարկ է նշել, որ այս կազմակերպությունը մտավ «Յոթ քույրեր»⁷ կոչվող միջազգային նավթային կազմակերպությունների կազմի մեջ և մերձավորարևելյան տարածաշրջանում առկա ամերիկյան ու անգլիական նավթային մենաշնորհների մրցակցության պայմաններում իրավունք ստացավ հետախուզական աշխատանքներ ծավալել Պարսից ծոցի ծովափնյա շրջաններում: Այնուհետև, 1957 թ. դեկտեմբերին «Արաբիեն օյլ»-ը կոնցեսիոն պայմանագիր ստորագրեց Սաուդյան Արաբիայի, իսկ 1958 թ. հուլիսին Քովեյթի հետ՝ Սաուդյան Արաբիայի ու Քովեյթի սահմանագծում տեղակայված «չեզոք գոտում» հետախուզական աշխատանքներ ծավալելու նպատակով⁸: Հետախուզական աշխատանքների արդյունքում՝ 1960 թ. «Արաբիեն օյլ»-ը հայտնաբերեց Խաֆջի նավթահանքը, որում կոնցեսիոն հիմունքով սկսեց իրականացնել նավթի արդյունահանում, մշակում և վաճառք⁹: Նշենք, որ այս նավթահանքից արդյունահանված վառելանյութի 90%-ը «Արաբիեն օյլ»-ն առաքում է Ճապոնիա¹⁰:

Հետագա հետախուզական աշխատանքների արդյունքում 1963 թ. հայտնաբերեց Հոութ, իսկ 1967 թ.՝ Լուլու նավթահանքերը և Դորա կոչվող բնական գազի հանքերը¹¹:

Նշենք, որ բացի «Արաբիեն օյլ» նավթային կազմակերպությունից Ճապոնիային նավթամատակարարման մեջ իրենց բաժինն ունեն

ման «Քուվեյթ օյլ»¹² և «Ամին օյլ»¹³ նավթային կազմակերպությունները:

Սակայն հատկանշական է այն փաստը, որ Մերձավոր Արևելքում (ՄԱ) տիրող քաղաքական իրավիճակի փոփոխության և տարածաշրջանում վառելանյութի համար առկա մրցակցային մթնոլորտում հաճախ փոփոխվել է Քուվեյթից Ճապոնիա ներկրվող նավթի քանակը¹⁴: Նշենք, որ առաջին անգամ Ճապոնիա ներկրվող քուվեյթյան նավթի քանակը կրճատվեց 1973 թ. նավթային ճգնաժամի ընթացքում, երբ Քուվեյթը նավթարդյունահանող երկրների հետ միասին կրճատեց նավթի արդյունահանման քանակը՝ փորձելով նավթը որպես տնտեսական ճնշամիջոց օգտագործել կապիտալիստական երկրների վրա ազդելու և ՄԱ-ում խաղաղություն հաստատելու նպատակով¹⁵: Այսպես, եթե 1967 թ. դրությամբ Քուվեյթն ապահովում էր Տոկիոյի նավթային պահանջարկի 17%-ը և զբաղեցնում էր իր նավթային ներկրումների քանակով երրորդ տեղը (Իրանից և Սաուդյան Արաբիայից հետո), ապա 1973 թ. դրությամբ Քուվեյթն ապահովում էր Տոկիոյի նավթային պահանջարկի ընդամենը 13%-ը¹⁶: Նման իրավիճակում Ճապոնիան ստիպված էր առաջին անգամ (երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո) միջազգային ասպարեզ դուրս գալ որպես ԱՄՆ-ի քաղաքականությունից անկախ պետություն և փորձել բարիդրացիական հարաբերություններ հաստատել ՄԱ-ի երկրների հետ: Հենց այդ նպատակով Ճապոնիայի փոխվարչապետ Տակեո Միկին 1973 թ. դեկտեմբերի 10-28-ն այցելեց ՄԱ-ի երկրներ, այդ թվում Քուվեյթ՝ արաբական երկրներին «համոզելով» Տոկիոյին վերաբերվել իբրև բարեկամական երկրի¹⁷: Չնայած պաշտոնական Տոկիոյի կողմից ձեռնարկած քայլերին՝ նավթի քանակի կրճատումը բացասական հետք թողեց Ճապոնիայի տնտեսության վրա, որի արդյունքում արդյունաբերության քանակը 1974 թ. կրճատվեց 4%-ով, իսկ 1975 թ.՝ 11%-ով¹⁸: Նման իրավիճակում Ճապոնիան ստիպված էր վերանայել իր էներգետիկ քաղաքականությունը, որի արդյունքում մի շարք միջոցառումներ կիրառվեցին նավթի ներկրման կախվածության թուլացման¹⁹ և այլընտրանքային էներգիայի զարգացման ուղղությամբ²⁰:

Թեպետ մինչ 1980-ականների վերջերը Քուվեյթի նավթը հիմնականում ապահովում էր Ճապոնիայի և Պակիստանի նավթային պահանջարկը²¹, սակայն այդ թվականներին նկատվեց նավթի արդյունահանման քանակի որոշակի նվազում, որը պայմանավորված էր իրանաիրաքյան պատերազմով²² և Նավթ Արդյունահանող երկրների Կազմակերպության (ՆԱԵԿ) կողմից անդամ-երկրների վրա արդյունահանվող նավթի քանակի քվոտայի սահմանումով²³: Չնայած դրան, Քուվեյթը, անտեսելով ՆԱԵԿ-ի կողմից սահմանված քվոտան, 1990 թ.

ավելացրեց իր նավթաարդյունահանման քանակը՝ հասցնելով այն մինչև 2.03 մլն բարելի մեկ օրում²⁴, որից օրեկան 291000 բարել նավթն առաքում էր Ճապոնիա²⁵: Նավթամատակարարումը երկար չշարունակվեց Իրաքի կողմից Քուվեյթի բռնազավթման պատճառով, քանզի այրվեցին ավելի քան 800 նավթահանքեր²⁶, որն էլ նպաստեց նավթի արդյունահանման և նավթամատակարարման քանակի ընդհատմանը:

Ելնելով նավթի ներկրումներից ունեցած կախվածությունից՝ Ճապոնիան շահագրգռված էր ՄԱ-ում խաղաղության հաստատման գործում, որը ոչ միայն սպառնալիք էր դիտվում Տոկիոյի նավթային ներկրումների, այլև Քուվեյթում և Իրաքում գտնվող ճապոնացի քաղաքացիների անվտանգության համար, որոնք այլ օտարերկրացիների հետ միասին պատանդ էին վերցվել Իրաքի կողմից²⁷: Ընդհանուր առմամբ պատանդ էին վերցվել Քուվեյթում գտնվող 245, իսկ Իրաքում գտնվող 214 ճապոնացի քաղաքացիներ, որոնց մեջ կային նաև դեսպանատան աշխատակիցներ: Տոկիոն և միջազգային հանրությունը ջանքեր չէին խնայում հարցին շուտափույթ լուծում տալու ուղղությամբ, որի արդյունքում հաջողվեց 1990 թ. սեպտեմբերին ազատ արձակել պատանդության մեջ գտնվող կանանց և երեխաներին, իսկ մյուս պատանդներն ազատ արձակվեցին արդեն 1990 թ. դեկտեմբերի 6-ին²⁸:

Իրաքի ագրեսիան կանխելու և Քուվեյթի անկախությունը վերականգնելու նպատակով 1990 թ. օգոստոս և հոկտեմբեր ամիսներին արտգործնախարար Տարո Նակայաման և վարչապետ Տոսիկի Կաիֆուն այցելեցին Սաուդյան Արաբիա, Օման, Հորդանան, Եգիպտոս, Թուրքիա և Սիրիա²⁹, որի ընթացքում վերոնշյալ երկրների առաջնորդները պատրաստակամություն հայտնեցին ջանքեր չխնայել խնդրին շուտափույթ լուծում տալու ուղղությամբ: Այնուհետև, Ճապոնիան հանդիպում ունեցավ Իրաքի արտգործնախարար Հիսասի Օվադայի հետ³⁰: Սակայն պաշտոնական Տոկիոյի կիրառած բոլոր ջանքերը հաջողությամբ չպսակվեցին, քանզի Իրաքը հրաժարվում էր կատարել Միացյալ Ազգերի Կազմակերպության (ՄԱԿ) Անվտանգության Խորհրդի (ԱԽ) ընդունած բանաձևերը: Այդ պատճառով էլ միջազգային հանրությունը որոշեց խնդրին ռազմական լուծում տալ բազմազգ ուժերի միջամտությամբ³¹: Ի պատասխան դրան՝ իրաքյան զորքերը 1991 թ. հունվարի 29-ին ռմբակոծեցին քուվեյթասաուդյան սահմանագծում գտնվող Խաֆջի նավթահանքը³², արդյունահանման ժամանակավոր ընդհատման պատճառ դառնալով: Նշենք, որ Ճապոնիայի կառավարության ֆինանսական աջակցության շնորհիվ, 1993 թ. դրությամբ լիովին վերականգնվել էր ինչպես նշյալ նավթահանքը, այնպես էլ նախապատերազմյան շրջանում արձանագրված նավթային ներկրումների քանա-

կը³³: Ավելին, 1991-1993 թթ. ընթացքում Ճապոնիան Քուվեյթին տրամադրեց 468.8 մլն ԱՄՆ դոլարի փոխառություն և 1.1 մլն ԱՄՆ դոլարի դրամաշնորհ³⁴, տնտեսությանը հասցված վնասների փոխհատուցման և ևս 13 մլրդ ԱՄՆ դոլարի օգնություն՝ Պարսից ծոցի ականազերծման նպատակով³⁵:

Քուվեյթից Ճապոնիա առաքվող նավթի քանակը պահպանվեց մինչև 1997 թ., երբ Ասիայում սկսվեց ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը³⁶, և Տոկիոն ստիպված էր նվազեցնել նավթի ներկրման քանակը ոչ միայն Քուվեյթից, այլ ընդհանրապես ՄԱ-ի երկրներից³⁷: Սակայն արդեն 2000-ականներին Ճապոնիան կարողացավ լիովին հաղթահարել ճգնաժամը և վերականգնել նավթի ներկրման քանակը³⁸:

Հարկ ենք համարում նշել, որ որոշակի նավթամատակարարման քանակի նվազում է նկատվում 2010 թ.: Այսպես, 2010 թ. հունիսի դրությամբ՝ Քուվեյթը Ճապոնիա է առաքել իր արդյունահանվող նավթի ընդամենը 5.1%-ը, որը 2009 թ. նույն ամսվա դրությամբ կազմել էր 9.5%-ը⁴⁰:

Երկկողմանի համագործակցությունը չի սահմանափակվում միայն նավթամատակարարմամբ, Ճապոնիան նաև համագործակցում է «Քուվեյթ օյլ» նավթային կազմակերպության հետ՝ Ալ-Ջուբեյում աշխարհի ամենամեծ նավթամշակման գործարանը կառուցելու նպատակով: 6.3 մլրդ դոլար արժողությամբ այս գործարանը, որն օրեկան պետք է 600.000 բարել նավթ մշակի, նախատեսում են ավարտին հասցնել 2010 թ.³⁹:

Ճապոնիայի և Քուվեյթի միջև ակտիվորեն զարգանում են նաև առևտրատնտեսական հարաբերությունները: Դեռ 1989 թ. Ճապոնիայի եկամուտը Քուվեյթի հետ առևտրատնտեսական հարաբերություններից կազմել էր 668 մլն ԱՄՆ դոլար, իսկ 1990-1991 թթ. Իրաքի կողմից Քուվեյթի բռնազավթման պատճառով այդ ցուցանիշն ընկավ մինչև 418-437 մլն ԱՄՆ դոլար: Սակայն արդեն 1993 թ. երկկողմանի առևտրատնտեսական հարաբերություններից ստացված եկամուտը կազմեց 974 մլն ԱՄՆ դոլար⁴¹: Հետագա երկկողմանի առևտրատնտեսական հարաբերությունների ընդլայնմանը նպաստեցին 2006 թ. սեպտեմբերին Ճապոնիայի և ՃՀԽ-ի անդամ-երկրների միջև կնքած Ազատ Առևտրի համաձայնագիրը⁴², 2009 թ. հունվարին Ճապոնիայի և Քուվեյթի միջև կնքած հարկերի կանոնակարգման վերաբերյալ պայմանագիրը⁴³: Վերջինիս նպատակն է խուսափել կրկնակի հարկումից՝ դրանով իսկ խթանելով երկկողմանի ներդրումները: Ավելին՝ տնտեսության բնագավառում երկկողմանի հարաբերությունների առավել ամրապնդման նպատակով դեռ 2008 թ. ստեղծվել էր Ճապոնաքուվեյթյան միացյալ հանձնաժողովը⁴⁴:

Այժմ Ճապոնիան համարվում է Քուվեյթի առևտրային գլխավոր գործընկերը, որոնց երկկողմանի առևտրաշրջանառությունը 2009 թ. դրությամբ կազմել է 10.53 մլրդ ԱՄՆ դոլար⁴⁵: Նշենք, 2008 թ. դրությամբ Քուվեյթի արտահանման 18.4%-ը բաժին է ընկնում Ճապոնիային, 14.6%-ը՝ Կորեային, 11.5%-ը՝ Հնդկաստանին, 6.1%-ը՝ Չինաստանին: Իսկ Քուվեյթ ներկրվող ապրանքների 11.9%-ը բաժին է ընկնում ԱՄՆ-ին, 9.2%-ը՝ Ճապոնիային, 8.1%-ը՝ Գերմանիային և 7.6%-ը՝ Չինաստանին⁴⁶: Ճապոնիայից Քուվեյթ հիմնականում ներկրվում են էլեկտրական սարքավորումներ: Հարկ է նշել, որ քուվեյթյան կառավարությունը ձեռք է բերել ճապոնական «Հիթաչի» և «Միցուբիշի» ընկերությունների բաժնեթղթեր 35 մլն դինար արժողությամբ, բացի այդ համարվում է ճապոնական «Սոնի» ընկերության 0.3%-ի բաժնետերեր: Ավելին, 2006 թ. Ճապոնիայի Միթսուբիշի կազմակերպությունն իր ներկայացուցչությունը բացեց Քուվեյթում⁴⁷:

Երկկողմանի համագործակցությունը տարածվում է նաև գյուղատնտեսության ոլորտում: Ճապոնական կազմակերպությունների աջակցությամբ Քուվեյթում ստեղծվել են պետական ֆերմաներ, որոնցում հիդրոպոնիկ մեթոդով աճեցնում են բանջարեղեն և մրգեր: Չնայած նրան, որ ողջ պարարտանյութը ներկրվում է Ճապոնիայից, այս ֆերմաները թույլ են տալիս Քուվեյթին արտահանել ստացված բանջարեղենը և մրգերը Սաուդյան Արաբիա, Լիբանան, Սիրիա և Բահրեյն: Իսկ Ճապոնիան իր հերթին Քուվեյթից ներկրում է մեկ տարում մոտ 10 հազար տոննա սառեցված խխունջ և խեցգետին⁴⁸:

Հարկ է նշել, որ երկու երկրների միջև համագործակցությունը չի սահմանափակվում վերոնշյալ ոլորտներով, այլ տարածվում են նաև կրթական, բարձր տեխնոլոգիաների զարգացման, շրջակա միջավայրի պահպանման, բժշկության, գիտության և այլ ոլորտներ, որոնց խթանմանը նպաստում են բարձրաստիճան ալյերի երկկողմանի փոխայցելությունները և նրանց միջև բարեկամության ու համագործակցության վերաբերյալ կնքած պայմանագրերը⁴⁹:

YEVA HARUTYUNYAN
(IOS)

ON THE COOPERATION BETWEEN JAPAN AND KUWAIT

Diplomatic relations between Japan and Kuwait were established in December 8, 1961. Japan having a great oil demand and being third biggest oil importer (after USA and China) in the world is interested in cooperation with Kuwait, in which

concentrated about 9.3-13% of world oil reserves. Kuwait supplies about 13-20% of Japan's oil demand.

Tokyo has started to participate in Kuwait's oil extraction since 1957 after establishing its oil company- Japanese «Arabian oil». Due to its exploration work, in 1960 «Arabian oil» recovered Khafgi oil field, supplying about 90% of whole produced oil to Japan. Later Hout, Lulu oil fields and Dora gas field were recovered.

It is noteworthy that frequently the quantity of imported oil to Japan depended on the political situation in the Middle East. For the first time Kuwait's oil supplies were reduced during 1973 oil crisis. So if in 1967 Kuwait supplied 17% of Japan's oil demand and was on third place after Iran and Saudi Arabia, in 1973 Kuwait imported only 13% of Tokyo's oil demand.

Then the quantity of oil supplies decreased in the 1980's, which was connected with Iran-Iraq war and with determination of oil production quota by OPEC. Due to the quota of OPEC Kuwait had to produce only 1.5 million barrels per day (b/d). But Kuwait ignored the quota's determination and started producing 2.03 million b/d, of which 291000 b/d was delivered to Japan. The oil imports were reduced after Iraqi invasion to Kuwait, as 800 oil fields were fired. However, due to Japan's financial support, Kuwait could reconstruct oil fields and restore the quantity of oil supplies to Japan.

Tokyo also cooperated with "Kuwait Oil,, Company to construct the world's giant oil refinery in Al-Zure area. The plant is expected to be completed by 2010 at a total cost of \$6.3 billion with a capacity of 600,000 b/d.

The relations between Japan and Kuwait are also actively developing in trade sphere. For promoting trade relations Free Trade Agreement (FTA) was signed between Japan and GCC countries and also in 2009 a tax treaty between Japan and Kuwait to promote investment and economic exchanges between the two countries. The tax treaty should stipulate rules for avoiding double taxation on companies and reducing taxation on stock dividends and other investment income.

Japan is Kuwait's top trade partner. The trade exchange worth in 2009 was \$10.53 billion.

It should be mentioned that the export in 2008 from Kuwait to Japan was 18.4% and import was 9.2%.

The bilateral relations spread also on agricultural sphere, in which Japanese companies supported Kuwait for constructing state farms to breed vegetables and fruits by hydroponic methods.

Cooperation between two countries is not restricted with mentioned fields and includes also different fields of cooperation such as education, science, medical, high technologies, environment and other spheres which are enhancing by high-level officials visit and by signing agreements about friendship and cooperation.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. http://www.mofa.go.jp/region/middle_e/kuwait/index.html
2. Քուվեյթը՝ ի շնորհիվ նավթի խոշոր պաշարների հայտնաբերման, 1960-ականների սկզբներից դարձավ նավթի արդյունահանման քանակով երրորդ երկիրն աշխարհում՝ զիջելով միայն ԱՄՆ-ին և Վենեսուելային: Քուվեյթում են տեղակայված համաշխարհային նավթային պաշարների 9.3-13%-ը: Այս միասին տե՛ս Հովհաննիսյան Ն., Արաբական երկրների պատմություն, անկախության և ինքնիշխանության դարաշրջան (1918-2005 թթ.), IV, Ե, 2007, էջ 630; Oil Diplomacy: Facts And Myths Behind Foreign Oil Dependency, Washington, 2002, p. 54; Kostiner J., Conflict and Cooperation In The Gulf Region, London, 2009, p. 62.
3. Исаев В., Филоник А., Кувейт: контуры экономических перемен (опыт развития в условиях перехода от избытка к относительному дефициту капиталов), М., 2003, с. 64-65.
4. Նկատելով 2000 թվից Քուվեյթը ճապոնիա նավթ մատակարարման քանակով 5-րդ ամենախոշոր երկիրն է՝ զիջելով միայն Սաուդյան Արաբիային, Արաբական Միացյալ Էմիրությանը (ԱՄԷ), Իրանին և Կատարին: Այս մասին տե՛ս <http://www.kuna.net.kw/NewsAgenciesPublicsite/ArticleDetails.aspx?id=2091426&Language=en&searchtext=japan-kuwait>
5. Տոկիոյի նավթային պահանջարկը կազմում է 99.7%: Ճապոնիան իր նավթային պահանջարկի 98%-ը ներկում է, որից 86%-ն առաքում է մերձավորարևելյան երկրներից, 70%-ը՝ ԾՀԽ-ի երկրներից: Այս միասին տե՛ս Носова И., Энергетическая дипломатия Японии, Япония 2004-2005, Ежегодник, М., 2005, с. 85; The Middle East, Diplomatic Bluebook, Tokyo, 1997, p. 165.
6. Նշենք, որ «Արաբիեն օյլ»-ը միակ նավթային կազմակերպությունն է Քուվեյթում, որն ունի օտարերկրյա կապիտալ և վերջինիս ակտիվների 40%-ը պատկանում են Ճապոնիային: Տե՛ս այս մասին տե՛ս Исаев В., Филоник А., նշվ. աշխ., էջ 64:
7. Այդպիսի անվանում են ստացել յոթ խոշոր նավթային կազմակերպությունները, որի մեջ մտնում էին «Տեկսակոն», «Գ-ալֆ», «Էքսոն», «Մոբիլ», «Սոկալ»՝ «Ստանդարտ օյլ օֆ Կալիֆորնիա» «Ռոյալ Դ-ատչ Ելլ» և «Բրիթիշ Պետրոլիում» նավթային կազմակերպությունները: 1984 թ. «Սոկալը» և «Գ-ալֆը» միավորվեցին՝ ստեղծելով «Շևրոն» նավթային կազմակերպությունը: Հարկ է նշել, որ այս յոթ նավթային կազմակերպություններն ամերիկյան և անգլիական ծագում ունեին և արտահայտում էին վերջիններիս շահերը մերձավորարևելյան տարածաշրջանում: Այս մասին տե՛ս Peterson J., The Politics of Middle Eastern Oil, Washington, 1983, p. 3.
8. Кадзухико Того, 50 лет японской дипломатии (1945-1995), М., 1996, с. 120.
9. Այս նավթահանքից ստացված ողջ եկամտի 80%-ը բաժին է հասնում Ճապոնիային, իսկ մնացած 20%-ը հավասարապես բաժանվում է Սաուդյան

Արաբիայի և Քուվեյթի միջև: Նշենք, որ Սաուդյան Արաբիայի հետ կոնցեսիոն պայմանագրի ժամկետը սպառվեց 2000 թ. փետրվարին, իսկ Քուվեյթի հետ՝ 2003 թ. հունվարին: Բանակցությունների արդյունքում «Արաբիեն օյլ» հաջողվեց 2008 թ. 20 տարի ժամկետով երկարաձգել «չեզոք գոտու» քուվեյթյան մասում անցկացվող նավթաարդյունահանումը: Այս մասին տե՛ս <http://www.aoc.co.jp/e/his/history.html>

10. 1961 թ.-ից մինչ այսօր «Արաբիեն օյլ» կազմակերպությունը արդյունահանել է ընդհանուր առմամբ 3.9 մլրդ բարել նավթ, որից 2.8 մլրդ առաքվել է Ճապոնիա: Այս մասին տե՛ս <http://www.aoc.co.jp/e/pro/outline.html>

11. <http://www.aoc.co.jp/e/his/history.html>

12. «Քուվեյթ օյլ»-ն արդյունահանում է ամբողջ քուվեյթյան նավթի 90%-ը, որից 15-18%-ն առաքվում է Ճապոնիա: Այս մասին տե՛ս <http://www.fundinguniverse.com/company-histories/Kuwait-Petroleum-Corporation-Company-History.html> Նշենք ավելին, «Քուվեյթ օյլ»-ի և Ճապոնիայի «Արաբիեն օյլ»-ի միջև 2009 թ. հոկտեմբերի 29-ին կնքված պայմանագրի համաձայն՝ 2010 թվից «Քուվեյթ օյլ»-ն օրեկան արդյունահանող 100.000 բարել նավթից 40.000-ը պարտավորվում է առաքել Ճապոնիա: Այս մասին տե՛ս <http://www.aochd.co.jp/e/ir/pdf/091029jigvo.pdf>

13. «Ամին օյլ»-ն ամերիկյան նավթային կազմակերպություն է, որը 1981 թ. ամբողջովին ազգայնացվեց Քուվեյթի կառավարության կողմից: «Ամին օյլ»-ն արդյունահանված նավթը վաճառում է ավելի քան 20 երկրների, որոնց մեջ է մտնում նաև Ճապոնիան: Այս մասին տե՛ս Исаев В., Филоник А., նշվ. աշխ., էջ 64-66; http://www.biicl.org/files/3938_1982_kuwait_v_aminoil.pdf

14. Родригес А., Нефть и эволюция социальных структур аравийских монархий, М., 1989, с. 235.

15. Մանրամասն առաջին նավթային ճգնաժամի և Ճապոնիայի քաղաքականության մասին տե՛ս Հարությունյան Ե., Ճապոնիայի քաղաքականությունը մերձավորարևելյան երկրների նկատմամբ 1973 թ. նավթային ճգնաժամի ընթացքում, Արևելասիական ուսումնասիրություններ 1, Ե., 2009, էջ 129-136:

16. Wu Yuan-Li, Japan's Search For Oil, A Case Study On Economic Nationalism and International Security, Stanford, 1977, p. 72-73.

17. Богатуров А., Японская дипломатия в борьбе за источники энергетического сырья (1970-1980гг.), М., 1988, с. 107.

18. Долгоруков П., Экономика Японии на рубеже 70-80-х годов, Япония, Ежегодник, М., 1980, с. 5; Kostiner J., նշվ. աշխ., էջ 46:

19. Այսպես՝ 1979-1980 թթ. Ճապոնիան նավթի սպառումը կրճատեց 5%-ով, իսկ 1980-1981 թթ.՝ 7 %-ով: Այս մասին տե՛ս Социально-классовая структура современной Японии, Специальный бюллетень, N 3 (210), М., 1980, с. 177.

20. Այս մասին մանրամասն տե՛ս Հարությունյան Ե., Ճապոնահրանական հարաբերությունները նավթային երկրորդ ճգնաժամի ընթացքում (1979-1981 թթ.), Մերձավոր Արևելք, VI, Ե., 2009, էջ 127-129; Япония-Ближний

Восток: торговые отношения, Атлас, Ежедневный вестник иностранной информации, N 12, М., 19.03.1990, с. 51.

21. Economist Intelligence Unit-Country Report, N 1, Kuwait, 1990, p. 11.

22. Այդ քվականներին Քուվեյթն արտահանում էր մեկ օրում 614.000 բարել մշակված նավթ, իսկ ծովափնյա շրջաններից՝ 20.000 բարել նավթ մեկ օրում: Այս մասին տե՛ս http://www.mongabay.com/history/kuwait/kuwait-oil_industry.html

23. Իրանաիրաքյան պատերազմի ժամանակ (1980-1988 թթ.) Իրանը հաճախ հարձակումներ էր գործում նաև Քուվեյթի նավթային օբյեկտների վրա և ոչնչացնում էր վերջինիս նավթային բազաները: Այս մասին տե՛ս Мелкумян Е., Кувейт в 60-80-е годы. Социально-политические процессы и внешняя политика, М., 1989, с. 155-156; Micah L. Sifry, Cerf C., The Gulf War Reader, History, Documents, Opinions, New York, 1991, p. 53.

24. ՆԱԵԿ-ի՝ Վիեննայում տեղի ունեցած խորհրդածողովի ժամանակ (1989 թ. նոյեմբերին) Քուվեյթի համար սահմանվեց մեկ օրում 1.5 հազար բարել նավթի արդյունահանման քվոտա: Այս մասին տե՛ս Kostiner J., նշվ. աշխ., էջ 85:

25. Fred R., Thomas A., Japan's Relations With Primary Energy Suppliers, Houston, Rice University, 2000, p. 18.

26. Նավթահանքերի այրման արդյունքում Քուվեյթը կորցրեց իր նավթային պաշարների 2%-ը, որը կազմում է մոտ 100 մլրդ բարել նավթ: Այս մասին տե՛ս Добыча нефти и ее запасы, Атлас, Ежедневный вестник иностранной информации, N 38, М., 17. 09. 1990, с. 37.

27. The Hostage Problem, Diplomatic Bluebook, Tokyo, 1991, p. 58.

28. Նույն տեղում, էջ 59:

29. The Gulf Crisis and Japan's Foreign Policy, Diplomatic Bluebook, Tokyo, 1991, p. 38.

30. Նույն տեղում, էջ 39:

31. Cheveland William L., A History Of The Modern Middle East, Boulder: Westview Press, 1994, p. 161; Khadduri M., Ghareeb E., War In The Gulf (1990-1991), The Iraq-Kuwait Conflict and Its Implications, N. Y., 1997, p. 169-179.

32. Clevenger D., "Battle Of Khafji", Air Power Effectiveness in the Desert, Vol. 1, N.Y., 1996, p. 4.

33. Исаев В., Филоник А., նշվ. աշխ., էջ 60:

34. Sezaî Özçelik, The Japanese Foreign Policy Of The Middle East Between 1904-1998: Resource, Trade and Aid Diplomacy, Humanity and Social Sciences Journal, 2008, p. 140.

35. Japan's Response to the Post-Gulf Crisis Problems, Diplomatic Bluebook, Tokyo, 1991, p. 55-56.

36. Молодяков В., Молодякова Э., Маркарьян С., История Японии. XX век, М., 2007, с. 417-426.

37. Исаев В., Филоник А., նշվ. աշխ., էջ 62:

38. 2002 թ. դրությամբ Քուվեյթն ապահովում էր Ճապոնիայի նավթային պահանջարկի 13%-ը: Այս մասին տե՛ս <http://www.persianguilfonline.org/interestgroups/oilfacts.htm>

39. http://www.kuwaittimes.net/read_news.php?newsid=MjA3MjM0NzYxNA==

40. Kuwait's Crude Oil Exports to Japan Hit 2-Year Low, Al Watan Business, 31.07.2010.

41. Sezai Özçelik, նշվ. աշխ., էջ 140:

42. <http://www.atimes.com/atimes/Japan/IE04Dh01.html>

43. Քուվեյթն առաջինն էր ՄԱ-ի նավթարդյունահանող երկրներից, որի հետ Ճապոնիան կնքեց այդ պայմանագիրը: Այս մասին տե՛ս <http://www.japantimes.co.jp/cgi-bin/nb20090114a9.html>

44. Միացյալ Կոմիտեն ստեղծվել է Քուվեյթի վարչապետ Շեյխ Նասեր Ալ-Մոհամադ Ալ-Ահմադ Ալ-Սաբահի 2008 թ. հուլիսին Ճապոնիա կատարած այցի ժամանակ: Հարկ է նշել, որ այս հանձնաժողովն առաջինն էր արաբական երկրներում: Այս մասին տե՛ս

<http://www.kuna.net.kw/NewsAgenciesPublicsite/ArticleDetails.aspx?id=2092152&Language=en&searchtext=japan-kuwait>

45. Abe Visit To Expand Ties Beyond Oil, 02.05.2007, http://www.kuwaittimes.net/read_news.php?newsid=MjA3MjM0NzYxNA==

46. <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/35876.htm>

47. Исаев В., Филоник А., նշվ. աշխ., էջ 184-185:

48. Նույն տեղում, էջ 103:

49. Japan's Diplomacy with Leadership Toward the New Century, Diplomatic Bluebook, Tokyo, 1999, p. 150.